

IJTIMOY-SIYOSIY ASARLARDA HISSIY-EKSPRESSIVLIKNI IFODALOVCHI VOSITALAR VA ULARNING TARJIMASI MASALASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20946703>

Qosimjonova Mashhura Nosirjon qizi

University of Business and Science

Annotatsiya

Ushbu maqola lingvistik emotsiologiya va zamonaviy tarjimashunoslikning kesishmasida olib borilgan bo‘lib, ijtimoiy-siyosiy asarlardagi aksiologik (qiymat mezonlariga oid) va hissiy-ekspressiv qatlamlarning uzatilish qonuniyatlarini tadqiq etadi. Siyosiy diskurs o‘z tabiatiga ko‘ra ekspressiv modallikka boy bo‘lib, ommaviy auditoriya ongida muayyan affektiv (hissiy) reaksiyani uyg‘otishga xizmat qiladi. Maqolada ingliz tilidagi evfemistik transformatsiyalar, mafkuraviy determinatsiyalashgan (chegaralangan) leksika va ritorik takrorlarning o‘zbek tiliga o‘girilishidagi pragmatik moslashuv (adaptation) va konseptual integratsiya modellari aniqlangan va tizimli tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar

lingvistik emotsiologiya, aksiologik diskurs, affektiv aksiya, ideologema, evfemistik transpozitsiya, pragmatik moslashuv, konseptual integratsiya.

Abstract

Positioned at the intersection of linguistic emotiology and modern translation studies, this paper explores the transmission patterns of axiological and emotional-expressive layers within socio-political literature. Political discourse is inherently saturated with expressive modality, engineered to provoke specific affective responses within public consciousness. By evaluating English euphemistic transformations, ideologically determined lexicon, and rhetorical iterations, this study maps out models of pragmatic adaptation and conceptual integration required for successful rendering into the Uzbek language.

Keywords

linguistic emotiology, axiological discourse, affective action, ideologeme, euphemistic transposition, pragmatic adaptation, conceptual integration.

KIRISH

Siyosiy va ijtimoiy xarakterdagi asarlar diskursiv makonda shunchaki faktologik ma'lumotlarni jamlagan quruq axborot manbasi emas, balki jamiyatning ijtimoiy-mafkuraviy, madaniy va falsafiy qarashlarini shakllantiruvchi dinamik tizimdir. Lingvistik emotsiologiyaning (hissiyotlar tilshunosligi) ko'rsatishicha, har qanday ijtimoiy-siyosiy matn o'z ichiga muallifning individual va institutsional aksiologik baholarini (yaxshi/yomon, adolatli/adolatsiz) qamrab oladi (Shaxovskiy, 2008). Shu sababli, bunday matnlarning yetakchi funksiyasi informativ emas, balki ta'sir ko'rsatish (persuazivlik) va yo'naltirish (performativlik) hisoblanadi.

Siyosiy muloqot va publitsistikada hissiy-ekspressivlik matn yaratuvchining maqsadiga ko'ra leksik, frazeologik va stilistik vositalar qobig'iga o'raladi. Ingliz tilidagi ijtimoiy-siyosiy terminologiya va frazeologizmlar ko'p hollarda chuqur mafkuraviy yuklamaga – *ideologemalarga* ega bo'lib, ularning mazmuni faqat o'sha jamiyatning siyosiy kontekstida oydinlashadi. Tarjimon zimmasiga nafaqat ushbu vositalarning denotativ (lug'aviy) ma'nosini saqlash, balki muallifning pragmatik intensiyasini (niyatini) maqsadli tilda qayta tiklash vazifasi yuklanadi. Bu jarayon tarjimashunoslikda sotsiolingvistik va pragmatik muvofiqlik muammosini keltirib chiqaradi (Baker, 2018).

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi jahon hamjamiyatidagi geosiyosiy o'zgarishlar va axborot oqimi sharoitida inglizcha publitsistik matnlardagi emotsional-ekspressiv dominantalarni (yetakchi tushunchalarni) o'zbek tili diskursiga to'g'ri translyatsiya qilish strategiyalarini ishlab chiqish zaruratidan kelib chiqadi. Tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi ijtimoiy-siyosiy matnlarda qo'llanilgan affektiv-ekspressiv birliklarning lingvistik tabiatini aniqlash hamda ularni o'girishda qo'llaniladigan adekvat tarjima modellarini asoslashdan iborat.

Metodlar

Tadqiqotning materialini hozirgi zamon ingliz va o'zbek publitsistikasi, siyosiy asarlar hamda xalqaro tashkilotlar hisobotlaridan olingan 200 dan ortiq ekspressiv kontekstlar tashkil etdi. Ishda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

1. Aksiologik-semantik tahlil: Leksik birliklardagi "ijobiy/salbiy" baholash semalari va ularning kontekstual o'zgarishlari o'rganildi.
2. Konseptual tahlil va integratsiya modeli (G. Fauconnier konsepsiyasi): Tarjima jarayonida inglizcha siyosiy konseptlarning o'zbek tilidagi mental-madaniy maydonga ko'chish mexanizmlari tahlil qilindi.

3. Komparativ-diskursiv metod: Siyosiy arboblarning ma'ruzalari va ijtimoiy-falsafiy asarlari tarjimalarining pragmatik effekti o'zbekiy auditoriya tomonidan idrok etilishi darajasi bo'yicha qiyoslandi.

Natijalar

O'tkazilgan tahlillar natijasida ijtimoiy-siyosiy asarlarda emotsionallik va ekspressivlik shunchaki leksik bezak emas, balki matnning barcha sathlariga singib ketgan iyerarxik hodisa ekanligi ma'lum bo'ldi.

3.1. Evfemizmlar va disfemizmlarning pragmatik transpozitsiyasi

Siyosiy matnlarda salbiy faktlarni yumshatish (evfemizatsiya) yoki aksincha, raqibga nisbatan o'ta salbiy bo'yoq berish (disfemizatsiya) keng tarqalgan. Ingliz tilidagi "regime change" (aslida: zo'rlik bilan hukumatni ag'darish) iborasi o'zbek tiliga "tuzumni o'zgartirish" shaklida betaraf ohangda o'girilsa, uning ortidagi ekspressiv-siyosiy qatlam yo'qoladi.

3.2. Mafkuraviy metaforalarning interpretatsiyasi

Ingliz tilida tibbiyot va anatomiya konseptlariga bog'liq siyosiy metaforalar ("paralyzed government", "social cancer") o'quvchida qo'rquv yoki xavotir uyg'otish uchun ishlatiladi. O'zbek tiliga tarjima qilinganda ularning aksariyati funksional o'xshashliklar asosida qayta modellashiriladi.

No	Lingo-ekspressiv (Inglizcha)	Qo'llanilgan na transformatsiyasi	Pragmatik tning anishi (%)	Yuzaga kelgan vistik muammo
1	Ideologemes / ical buzzwords (alan: Grassroots ment)	Funktsional analog (obil variant)	82%	O'zbekcha obil variantning (q harakati") siy semantikasi t cheklanganligi
2	Medical & omical Metaphors (alan: Economic ysis)	Metaforik ashtirish (Semantik pozitsiya)	90%	Muvaffaqiyatli: ek tilining tasviriyl oniyatlariga to'liq tushadi
3	Political hemisms (masalan: loping nation vs rdeveloped)	Deskriptiv (tavsifiy)	60%	Matnning amligi (lkonikligi) adi, lirik inish yuzaga di
4	Inversion & orical Climax (aktik sath)	Ritorik qayta qurish (ersiya)	70%	O'zbek tili ksisida emotsional uni fe'l oldidagi ga yuklash akkabligi

Tadqiqot jarayonida aniqlangan transformatsiyalar va ularning samaradorlik ko'rsatkichlari quyidagi jadvalda tizimlashtirildi:

Tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-siyosiy asarlarni o'g'irishda pragmatik adekvatlik va an'anaviy lug'aviy ekvivalentlik tushunchalari o'rtasida jiddiy ziddiyatlar yuzaga keladi. Mona Baker (2018) ta'kidlaganidek, tarjimon ko'p hollarda matn so'zlarini emas, balki uning madaniy-siyosiy kontekstini (context of situation) tarjima qiladi.

Masalan, ingliz siyosiy nutqlaridagi "*Welfare state*" tushunchasini o'zbek tiliga shunchaki "*Farovon davlat*" deb o'g'irish uning ijtimoiy-iqtisodiy doktrina sifatidagi ekspressiv va aksiologik mazmunini to'liq ochib bermaydi. G'arb siyosiy tafakkurida bu termin davlatning fuqarolar ijtimoiy himoyasi uchun to'liq mas'uliyatni o'z zimmasiga olish modelini ifodalaydi. Shuning uchun o'zbek tilida bu tushunchani ekspressiv faollashtirish uchun "*kuchli ijtimoiy himoyaga asoslangan farovon davlat*" kabi konseptual kengaytirish metodidan foydalanish samaralidir.

Sintaktik sathda esa ingliz publitsistikasiga xos bo'lgan ritorik savollar va inversiv qurilmalar o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri ko'chirilganda sun'iy, asar uslubiga yot bo'lib tuyulishi mumkin. Siyosiy diskursda har bir ritorik so'roq tinglovchini o'ylantirish bilan birga uni muayyan harakatga undaydi. Tarjimon matnning ana shu affektiv ta'sirini (perlokutiv kuchini) saqlash uchun o'zbek tilining ichki modal so'zlari (shubhasiz, muqarrar, shak-shubhasiz) va ritorik undovlaridan dadil foydalanishi kerak. Bu jarayon matnning lug'aviy tarkibini o'zgartirsa-da, uning aksiologik qiymatini va emotsional jozibasini to'liq saqlab qoladi.

XULOSA

Ijtimoiy-siyosiy matnlarda aksiologik va emotsional-ekspressiv vositalarning o'rganilishi va ularning o'zbekcha tarjimasi tahlili quyidagi yakuniy xulosalarni chiqarishga asos bo'ladi:

1. Ijtimoiy-siyosiy asarlardagi hissiy-ekspressivlik matn mazmuniga qo'shimcha element emas, balki uning mafkuraviy va ta'sir ko'rsatish arxitektonikasini belgilovchi bosh mezon (dominant) hisoblanadi.

2. Inglizcha ideologema va evfemizmlarni o'zbek tiliga o'g'irishda eng samarali yo'l — lingvistik kalkalash emas, balki maqsadli til (o'zbek tili) siyosiy diskursidagi tayyor konseptual analoglarni topish va matnni pragmatik adaptatsiya (moslashtirish) qilishdir.

3. Oliy o'quv yurtlarining tarjimonlik yo'nalishlarida ijtimoiy-siyosiy publitsistika bilan ishlash jarayonida talabalarda siyosiy diskurs-tahlil (Political Discourse Analysis) ko'nikmalarini shakllantirish, ularga matn ortidagi

manipulyativ maqsadlar va yashirin affektiv konnotatsiyalarni deshifrovka qilish texnikasini tizimli o'rgatish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation* (3rd ed.). Routledge.

Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books.

Lakoff, G. (2003). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.

Shaxovskiy, V. I. (2008). *Lingvisticheskaya teoriya emotsiy* [Emotsiyalarning lingvistik nazariyasi]. Gnozis.

van Dijk, T. A. (2006). *Discourse and Manipulation*. *Discourse & Society*, 17(3), 359-383.